

УДК 72.01

О.О. Єрошкіна

Харківський національний університет міського господарства імені О.М. Бекетова,
Україна

ТВОРЧІ ПРИЙОМИ Й СКЛАДОВІ В ПОБУДОВІ МІСЬКОГО СЕРЕДОВИЩА ХАРКОВА

Аналіз ситуацій формування сучасного міського середовища експонує, що для вироблення надійних критеріїв оцінки та засобів його збагачення самих об'єктивних описових та аналітичних (так званих «системних») критеріїв недостатньо. Треба відшукати таку естетичну царину, де об'єктивні й суб'єктивні критерії органічно поєднуються. Такою естетичною творчою категорією, - виступає метафора.

Ключові слова: міське середовище, критерії оцінки, метафора, твір, естетична царина.

Вступ

Чи не найголовнішою проблемою міського середовища є забезпечення його невинного багатогранного й багаторівневого збагачення. Цій темі присвячено досить численні дослідження, зі спробами вироблення надійних критеріїв визначення міри збагачення (або ж навпаки – збіднення) – та власне засобів збагачення – сучасного міського середовища.

Не менш численні критичні констатації загрозливого знецінення міського середовища, нівелювання його вартостей до пересічного рівня, попри усі наочні ознаки кількісного зростання в останнє п'ятиріччя.

Постановка проблеми

Останнім десятиліттям теорія метафори розповсюджується з суто мовно-літературних та риторичних областей застосування на інші сфери мистецтва й суспільного життя: див., наприклад, метафори концептуальні – найзначніші у мисленій та мовній діяльності - й такі, що “здатні структурувати світосприйняття людей і певною мірою детерминувати для них інтерпретацію дійсності.”

Метафорика як художній засіб має багатовікову традицію і за власною суттю близька до різноманітної символіки й алегорії. Творчі критерії, що надають метафори і митцям, і глядачам як активно сприймаючим суб'єктам, полягають у відкритті вільної гри зі значущими та актуальними суспільними культурними й художніми сенсами. Тому головним критерієм, в даному випадку, - відносно збагачення чи збіднення міського середовища, - буде збільшення чи, відповідно, зменшення культурного простору свідомих і

значущих сенсів і значень, що цьому середовищу надаються. За таких умов головною характеристикою міського архітектурного середовища стає його багатозначність та невичерпність, складність та різноманіття (або відповідні протилежні якісні характеристики) [1].

Огляд використаної літератури

Дослідження виконано на тлі різних за характером і змістом джерел, із сумлінним врахуванням праці кількох дослідників.

Питання втілення метафоричних засобів і складових в побудові міського середовища Харкова розглянута в роботі вітчизняних і зарубіжних архітекторів таких як: Гусев С.С. [2], Дженкс Чарльз [3], Норберг-Шульц Християн [4], Еко Умберто [5]. В цілому питання розвитку архітектурних образотворчих метафор в побудові міського середовища знайшло відображення в роботах багатьох відомих архітекторів: М.Г. Бархіна, В.А. Антонова, В.І. Кравця.

Виклад основного змісту

Головними складовими метафоричної поетики є, по-перше, - часопростір дії [метафори] (водночас - у “реальному,” “віртуальному,” історичному та культурному часах і просторах), по-друге, - концептуальні тематизми та, по-третє, - функції [метафори]. Серед останніх відзначимо, окрім тієї, що сприяє підсиленню художньої виразності, ще й епістемологічну (систематизуючу пізнавальну) [1].

Цікаво простежити принципові зміни, що стрімко настають у харківському міському середовищі саме з цього кута зору, - підсумкового вилучення з міського середовища, чи, навпаки, -

надання йому нових актуальних сенсів і значень, - з ретельним збереженням вже набутих.

Благотворні або ж негативні зміни в міському середовищі настають, таким чином, у відповідності до того, чи володіють його творці актуальним різноманіттям метафоризуючих художніх засобів, чи, навпаки, - різноманіття засобів збіднюється кількісно і якісно, замикаючись у колі певних регіонально-провінційних прийомів, - простих і нескладних у дизайнерському й будівельному виконанні.

Сама просторова міська структура Харкова може розглядатися як вартісний - сталий і змінний - архітектурно-містобудівний контекст, кожний елемент і зв'язок якого піддається змінам (на краще або на гірше), - збідненню чи збагаченню. Обмежимося лише найбільш значущою частиною цього тексту, - центральним районом та Нагірною його частиною.

Найсуттєвішими елементами міського контекстуального середовища у Нагірному районі є вулиці Сумська й Пушкінська, що акумулюють у своїй просторовій та планувальній структурі багато унікальних, визначальних просторових особливостей середовища м. Харкова.

Метафорична побудова твору - архітектурної будівлі у міському контексті - взагалі є, на жаль, великою рідкістю у новітній творчості харківських митців дизайну, незважаючи на те, що метафори Природи, Історії й Традиції віддавна були чи не найрозповсюдженішими у практиці формування міського середовища. Досить згадати витончену флористичну метафорику харківського декоративного модерну, яка й досі оживлює міське середовище у найвідповідальніших "вузлах" міської тканини, що сформувалася історично.

Напевне першим прикладом знову втілюваної **ретрометафори** в харківському середовищному дизайні є житловий комплекс по вулицях Чернишевського-Артема. Тут автори вдалися до засобів метафори (архітектурної) Історії, - у силуеті житлового будинку-комплексу чітко відчитується ряд щільно зіставлених (й поєднаних) фасадів, які нагадують фігурні фронтони ошатної середньовічної вулички, штучно підняті на висоту шостого поверху. Ця цитата-метафора несподівано силуетно зазвучала у міському контексті на фоні оточуючого хаосу випадкових будівель. Простір дії цієї метафори обмежений особливостями зорового сприйняття будинку у реальному міському середовищі (вдвозж короткого відтинку вул. Чернишевського), проте і цього достатньо, щоб влучна метафора виразно відчитувалася, збагачуючи середовище виразним і зрозумілим змістовним символом.

Протягом 20-х років минулого століття, - коли на зміну традиційним й розповсюдженим ретрометафорам надійшли **метафори машинної**

(високої) технології, - харківське міське середовище збагатилося чи не найбільшими своїми надбаннями. Таким є, попри власну свідомо лапідарну естетику, найбільш метафоричний за змістом конструктивістичний ансамбль Держпрому, - в контексті не тільки простору майдану Свободи та прилеглих до проспекту Правди житлових кварталів, але й - значно ширше - світової художньої культури. Ця метафорична основа піддається визначенню як "машина масового дійства," - такою велетенською машиною і є власне Держпром разом з великою частиною прилеглого міського простору, що трансформовано архітектурою в середовище цілеспрямованих масових дій. Саме цей твір наочно демонструє, що простір дії метафори в міському середовищі визначається свідомим творчим задумом авторів. У цьому просторі Держпром символічно експонує дві композиційно сполучені й витончені за власною дією машини. Перша - це ідеальна машина соціально-економічного керування, яку символізують сріблясто-білі, ніби виконані з "крилатого металу," пов'язані в єдине ціле повітряними переходами кубістичні об'єми Держпрому. Іншою машиною є власне оточуюче Держпром організоване "рукотворною горою" [метафора М. Горького] міське середовище, - простір керованих будівлею масових дій, - руху організованих мас людей, що кульмінує й завершується крізь обидва велетенські портали Держпрому у циркульній частині майдану. Саме машинна метафорика перетворює цей унікальний за розмахом харківський ансамбль у правдиво сакральне, епічне громадське міське середовище. Потенційний часопростір дії цієї просторової метафори є найбільшим не лише у харківським міським середовищі, проте не є наочним у реальному стилістичному оформленні. Для справедливого повернення Держпрому до списку "The World Heritage" ("Світової Спащини") самих реставраційних технічних дій недостатньо, - необхідна ще й послідовна реалізація відповідної дизайн-програми, яка є можливою за інших, більш демократичних і прозорих, умов керування міською територією з боку міського муніципалітету.

З початком відродження православної церковної духовності слід було б чекати на бурхливий розвиток в харківському міському середовищі **сакральних символів, алегорій та метафор**. Саме ця група метафор продовжує залишатися головною й провідною у формуванні міського середовища. На жаль, процес подальшої "сакралізації" міського середовища Харкова поки що простежується лише у другорядних ознаках, - напевне втрати, завдані сакральному силуетові міста, виявилися досі непоправними, а зодчі нового століття лише починають оволодівати сакральною поетикою у мові міського дизайну; перш за все, треба напевне

відновити втрачені сакральні символи, замість яких у середовищі досі лежить пуста.

До кола сакральної метафорики належать і **метафори Місця**, програмовані багатушою міською топонімікою Харкова. Назви головних та другорядних частин ландшафту складають своєрідний “код,” що структурує міський простір - до речі, багато в чому досі не прочитаний і не дешифрований не лише самими дизайнерами міського середовища, але й абсолютноною більшістю мешканців міста. Міське середовище і далі лишається хаотично-неструктуроване.

З розвитком останніми десятиліттями метафоричної складової архітектурної творчості спостерігається еволюція метафори, - від однозначних й односкладових метафор “одноразової дії”, побудованих на простому роздвоєнні (розмноженні-тиражуванні) сенсу, - до побудови багатоскладових та багатозначних метафор (так званій “Ефект Більбао,” вперше створений відомою “знаковою” музейною будівлею Ф. Гері, чия багатозначна метафора у титановій оболонці створила навколо себе виразно збагачене середовище, наділене майже містичними сенсами й значеннями) [7].

Складено динамічну типологію метафоричної дії, - з визначенням ієрархії функцій та властивостей метафор у міському середовищі: метафори, що “знижують” й “підносять,” метафори “приховані” й “наочні,” – “прозорі” або “непрозорі” тощо. Процес бурхливого розвитку метафорики пов’язаний з поступовою заміною так званого “подвійного (або “потрійного”) кодування” в естетиці постмодернізму (останньої чверті минулого століття) на багатократне й багатопланове кодування “нової архітектурної парадигми” початку ХХІ ст.. Метафоричним пошукам додає новизни ще й “цифрова революція”, яка сталася останніми десятиліттями у глобалізованій архітектурній дійсності. Безпрецедентна граматики “дигітального” формоутворення найвибагливіших об’ємів та поверхонь додає нових складових асоціативній метафоричній грі. Щоправда, іноді ці твори виступають у ролі своєрідних проєктивних “тестів Роршаха,” – як випробування глядача на розвиненість та здорове багатство його уяви.

Оновлення архітектурної метафорики у концепціях деконструкції пов’язане з пошуком формоутворення, яке відповідало б складним соціальним процесам посилення конфліктності у громадському середовищі, - численним його розривам й дисонансам. “Нова архітектурна парадигма” додає ще й **принцип “означення загадкового й таємничого”** [6, 7]. Метафоричне за своєю сутністю означення містичного не є зовсім новим у поетиці архітектури й мистецтв. Досить згадати античну сакральну-містеріальну поетику, або концептуальні метафори “першого інтернаціонального стилю”

(модерну), що надали хоча б такі зразки, як київський “Дім з химерами00” (арх. Городецький).

Висновки

Отже, сприйняття метафоричної образності сучасного художнього твору зараз нагадує скоріше розв’язання складного ребусу, яке потребує від глядачів певних інтелектуальних зусиль в особистому тлумаченні й “де-шифровці” загадкового й таємничого в “образотворчій архітектурі” ХХІ ст.. Нема вже пасивного “сприймаючого суб’єкта,” – навзамін глядачеві запропоновано не просто активну роль, але й – співучасть-долучення у ритуалі *етаємничення*, - приєднання до формування невичерпного у власній складності середовища.

Таким чином, наочні тенденції розвитку новітньої архітектурної метафорики поки що не торкнулися харківського міського середовища, що спонтанно зменшується у просторі. Традиції взагалі поза просторами культурних зіставлень та зв’язків. Можна лише передбачати поступове оволодіння в регіоні новими засобами середовищного дизайну, - мірою посилення творчих змагань у сфері нової професійної культури. Саме це відповідатиме конкурентному діловому середовищу, де професійні вартості виступатимуть як безпосередня рушійна сила економічних перегонів.

Література

1. *Аристотель. Поэтика. [Текст] // Сочинения в четырёх томах, т. 4-й. – М.: Мысль, 1983.*
2. *Гусев, С. С. Наука и метафора. [Текст] / С.С. Гусев. – Л.: Изд. ЛГУ, 1984.*
3. *Дженкс, Ч. Способы архитектурной коммуникации. Метафора. [Текст] / Чарльз Дженкс // Язык архитектуры постмодернизма. – М.: СИ, 1985.*
4. *Норберг-Шульц, Х. Два обличчя постмодернізму. [Текст] / Христиан Норберг-Шульц // Зб. «Архітектурні теоретичні концепції останньої чверті ХХ – початку ХХІ століть». – Харків: ХНАМГ, 2007.*
5. *Эко, У. Художественное произведение как эпистемологическая метафора. [Текст] / Умберто Эко // Кн. авт. «Открытое произведение». – СПб.: Симпозиум, 2006.*
6. *Jencks, Ch. (2005) Iconic Building. The Power of Enigma. London – New Haven: Yale Univ. Press.*
7. *Jencks, Ch. (2003) The New Paradigm in Architecture. New Haven: Yale Univ. Press.*

References

1. Aristotle. Poetics. (1983) *Works in four volumes, 4.*
2. Gusev, SS (1984) Science and Metaphor. *Leningrad State University.*
3. Jenks, Ch. (1985) Methods of architectural communication. *Metaphor. Language of architecture of postmodernism.*
4. Norberg-Schultz, Hr. (2007) Two guise of postmodernism. *Architectural Theoretical Concepts of the Rest of the Twentieth Century - the Head of the Twenty-First Century.*
5. Eco, U. (2006) Artwork as an epistemological metaphor. *Open work.*

6. Jencks, Ch. (2005) *Iconic Building. The Power of Enigma. London – New Haven: Yale Univ. Press.*
7. Jencks, Ch. (2003) *The New Paradigm in Architecture. New Haven: Yale Univ. Press.*

Автор: ЄРОШКІНА Олена Олександрівна
кандидат архітектури, доцент
Харківський національний університет міського
господарства імені О.М.Бекетова
E-mail – olena.yeroshkina@kname.edu.ua

Рецензент: д-р архітектури, проф. Древаль І.В.,
Харківський національний університет міського
господарства імені О.М. Бекетова, Україна.

THE CREATIVE TECHNIQUES AND COMPONENTS IN THE CONSTRUCTION OF THE URBAN ENVIRONMENT OF KHARKIV

E. Eroshkina

O.M. Beketov National University of Urban Economy in Kharkiv, Ukraine

Mastering and Rendering of the Metaphoric Poetics takes a good account to expertise the New Urban Design decisions and to create the New environmental Design Programs in the Developing City.

Thus, the evident tendencies of the development of the newest architectural metaphor have not yet touched the Kharkiv urban environment, which continues to be either in a spontaneously diminished, space of Tradition, or even beyond the boundaries of cultural comparisons and connections.

One can only anticipate the gradual mastery of the region by new means of environmental design, - the extent of the strengthening of creative competitions in the field of new professional culture.

This is exactly the case with a competitive business environment where professional value will act as the direct driving force behind economic races.

Keywords: *urban environment, evaluation criteria, metaphor, essay, aesthetic queen.*